

СЛОВНИК ГОВОРІВ ЛЮБЛІНЩИНИ

Том VIII

ЛЮДИНА І СІМ'Я

ГІГІЄНА І ХВОРОБИ

МЕБЛІ, ЗНАРЯДДЯ І ДОМАШНЯ РОБОТА

Восьмий том «Словник говорів Люблінщини», під назвою «Людина і сім'я, гігієна і хвороби, меблі, знаряддя і домашня робота» містить 2461 слів, а також у ньому вміщено 22 ілюстрації та 39 мовних карт. Це лексика із трьох тематичних сфер, що стосується людини та її найближчого оточення. Словник є окремим тематичним цілим, присвяченим фізичним та психічним особливостям людини, частинам тіла, ступеням спорідненості, гігієні та хворобам, давнім меблям та обладнанням, деяким заходам, що виконуються вдома.

Наведена в цьому томі лексика є особливою і відноситься до теми, пов'язаної з польським селом, з його відмінністю, що проявляється у інтерперсональних контактах та місці людини у повсякденній сільській дійсності. Віссю, яка пов'язує лексику із трьох аналізованих семантичних сфер, є людина, яка є суб'єктом усіх дій та їх виконавцем, водночас вписуючись в народну обрядовість та звичаї, з багатством інтерпретацій навколишнього світу. Ми бачимо це як у місцевій, так і в регіональній великій кількості назв для одного десигнату, наприклад: *буйавка* 'bujawka', *буйда* 'bujda', *гойда* 'hojda', *гойдавка* 'hojdawka', *хусьтак* 'huśtak', *хусьтавка* 'huśtawka', *кобилиця* 'kobylica', *кобила* 'kobyła', *кобилка* 'kobyłka', *койда* 'kojda', *колеба* 'koleba', *колебайка* 'kolebajka', *колебак* 'kolebak', *колебка* 'kolebka', *колицайа* 'kołysaja', *колицка* 'kołyska', *конь* 'koń', *корбон* 'korbon', *коромак* 'koromak', *коза* 'koza', *козьол* 'koziół', *стойак* 'stojak', *труйнуг* 'trójnog', *увьонзак* 'uwiązak', *зайда* 'zajda' 'колицка зроблена з плахти, підвішена на чотирьох палицях'; *бамбетел* 'bambetel', *канана* 'kanana', *кананка* 'kanarka', *лава* 'ława', *полата* 'połata', *полатка* 'połatka', *софа* 'sofa', *софка* 'sofka', *шлабан* 'szlaban', *тапчан* 'tapczan', *тарчан* 'tarczan', *вирек* 'wyrek', *вирко* 'wyrko' 'ліжко закриване вдень дошкою для сидіння'; *бочек* 'бочек', *черкадло* 'czerkadło', *черкалнічка* 'czerkalniczka', *черкавка* 'czerkawka', *драцка* 'dracka', *драпачка* 'drapaczka', *драпка* 'drapka', *драска* 'draska', *драсьнічка* 'draśniczka', *маса* 'masa', *поцерадло* 'pocieradło', *потарка* 'potarka', *сярка* 'siarka', *сярнічка* 'siarniczka', *тарло* 'tarło',

тартка ‘tartka’, *запальнічка* ‘zapalniczka’, *запальник* ‘zapalnik’, *запалечнік* ‘zapałecznik’, *заплонка* ‘zapłonka’ ‘стінка коробки для сірників, в яку тнуть голівкою сірника’, а також у різноманітті рис, явищ та предметів, що піддаються суспільному осудженню, наприклад, ‘ліворука людина’ це: *левак* ‘lewak’, *левчан* ‘lewczan’, *леворуг* ‘leworóg’, *левус* ‘lewus’, *майкуцяж* ‘majkuciarz’, *майкус* ‘majkus’, *майкут* ‘majkut’, *майкутнік* ‘majkutnik’, *малкута* ‘malkuta’, *мантикус* ‘mantykus’, *маньда* ‘mańda’, *манька* ‘mańka’, *манькус* ‘mańkus’, *манькут* ‘mańkut’, *сьмая* ‘śmaja’, ‘позашлюбна дитина’ це: *бахор* ‘bachor’, *баструк* ‘bajstruk’, *басак* ‘basak’, *бенкарт* ‘bękart’, *найдка* ‘najdka’, *найдух* ‘najdych’, *найдура* ‘najdur’, *найдус* ‘najdus’, *найдушек* ‘najduszek’, *невядомскі* ‘niewiadomski’, *пишхувек* ‘przychówek’, *пишпалітка* ‘przypalitka’, *здибанець* ‘zdybaniec’, *здибель* ‘zdybel’, *знайда* ‘znajda’, *знайдек* ‘znajdek’, *знайдух* ‘znajdych’, *знайдус* ‘znajdus’; ‘хвороба, яка проявляється нападами судом, появою піни на губах’ це: *хвороба святого Антонія* ‘choroba świętego Antoniego’, *хвороба святого Валентія* ‘choroba świętego Walentego’, *хвороба святого Віта* ‘choroba świętego Wita’, *падачка* ‘padaczka’, *пишпадек* ‘przypadek’, *слабість* ‘słabość’, *слабість святого Валентія* ‘słabość świętego Walentego’, *слабота* ‘słabota’, *вельга хороба* ‘wielga choroba’, *велька немоц* ‘wielka niemoc’.

Народна картина назв, створена географічним різноманіттям назв та їх варіативністю, а також множинність назв для одного десигнату, може вписуватися в один ономасіологічний ряд, але може також творити різні семантичні поля, які враховують тип асоціацій та сприйняття людиною навколишньої дійсності, наприклад, називання ‘зіниці ока’, які мотивовані дією зору (*патшончка* ‘patrzaczka’, *патронка* ‘patronka’) і відкривання ока (*зьреніца* ‘żrenica’, *зьронко* ‘żronko’, *жреница* ‘żrenica’), але також з вписанням в побутово-культурний аспект з віддзеркаленням інтенцій людини, з якою спілкується (*чловецько* ‘człowieczko’, *чловецьк* ‘człowieczek’, *ляльчка* ‘laleczka’, *лялька* ‘lalka’, *панька* ‘panienka’).

Також є багато випадків, коли одне найменування включає кілька десигнатів подібного зовнішнього вигляду та дії, наприклад, *кулак* – це ‘суглоб, що з’єднує руку з передпліччям’ та ‘долоня зі зігнутими, стиснутими пальцями’, а *вуск* – це: ‘брат матері’, ‘брат батька’, ‘чоловік сестри матері або сестри батька’.

Цей том є черговою частиною багатотомного дослідження у регіональному вимірі, що поєднує вимоги внутрішньо-діалектного і міждіалектного словника. Має недиференційний характер і у зв’язку з цілісністю всього базується на тих же методологічних принципах, як і сім вже виданих томів із спільною моделлю гасла у

словнику, зі збереженою в алфавітному порядку системою імен, включених в широкі культурні та побутові контексти та з використанням атласних методів та іконографії. З цієї ж причини в VIII томі повторюються елементи методологічних і редакційних принципів, а також використовуються джерела і розробки, а також перелік населених пунктів, з яких одержано матеріал.

Досліджуваною територією є Люблінщина в межах воєводства до 1975 року, трохи змінена у 1999 році (див. карта 1), а матеріал був виокремлений з висловлювань найстаріших жителів 612 сіл Люблінського регіону (Див. список населених пунктів), і від 2510 інформантів. Основу VIII тому *Словника говорів Люблінщини* становлять: 1) польові записи, записані на магнітофонних плівках, 2) безперервні тексти, записані (без звукової документації), 3) записи слів, зібрані методом анкетування (на основі питальника, без контекстної екземплярофіксації). Додаткові словникові матеріали були отримані з атласової картотеки: *Атласу польських говорів* (записи слів без контекстів), *Атласу говорів Люблінщини* (записи слів без контекстів), мовних архівів і частково з магістерських, бакалаврських робіт і друкованих джерел.

Стаття гасел складається з наступних елементів:

1. Словникове гасло і його значення у формі дефініції з реальним значенням.
2. Ілюстрація – наведена у зв'язку зі застосуванням посилань на фотографію десигнату, розміщену в кінці словникової частини. Цифра після посилання: див. означає номер фотографії.
3. Контексти, в яких слова з'являються.
4. Джерела.
5. Географії слова разом з мовною картою, відміченої за допомогою посилання на карту, що знаходиться в кінці словникової частини.
6. Флексійні явища і найбільш поширені фонетичні варіанти, локалізовані в сегменті: вимова.
7. Посилання на синоніми (варіативна лексика в одному селі) і гетероніми (варіативна лексика в більш широкій території) з використанням посилання:

Нижченаведені зразки заголовних слів:

Człowieczek 'żrenica oka'

Kto powi żrenica, a kto inny paninka, laleczka, czhuwieczek, to jest to samo, ale jak sie mówi paninka, laleczka to tak przyjemnie, bo to z uczciwym czhuwiekiem rozmawia, patrzy mu

prosto w oczy i śliczno panienkę widzi, tako laleczkę, a jak człowieczek to już nie taki to uczciwy, bo ino jakiegoś człowieczka zobaczył (Barbarówka). Bo laleczkę i panienkę może zobaczyć tylko człowiek prawy, co ma czyste sumienie, a złodziej, krętacz to ino człowieczka zobaczy (Stryjów). To człowieczek, ale i żrenica mówim, ale do pani to lepi powiedzieć żrenica, bo człowieczek to tak więcy między sobo mówim (Jabłeczna). U nas to człowieczek i żrenica na to mówio, a już w mieście to żrenica będzie (Lubień). To mówi się człowieczek i żrenica, to jest to samo, w oku jest (Olenówka).

Źródła: PM, KAGP, PI, MG.

Geografia: Lubelszczyzna wschodnia (zob. mapa 2).

D. lp. *człowieczka*; D. lm. *człowieczków*; wymowa: *č̣uov'eček, č̣uuv'eček, č̣huv'eček*.

Por. *człowieczko, laleczka, lalka, panienka, patronka, patrzączka, żrenica, żronko, żrenica*.

Kufer ‘drewniana, ozdobna skrzynia na odzież’ (zob. ilustracja 7).

Kufer to zamykana drewniana rzeźbiona skrzynia (Zagórze). Kufer to drewniana skrzynia na ubranie (Rozięcín). Kufer to mebel z żelaznymi okuciami na ubrania (Osmolice). A tak ży ni było żadnych sygmentów jak teraz jest, tyku były, tak zwany skrzyni były, kufry były. Bilizne składało si du kufra, w skrzyni tu były ubrania puskładany (Kryłów). Szafów nie było, tylko w tem kufrze wszystko (Lipa). Kufer to skrzynia drewniana na ubranie (Wiski). Kufer to drewniana, często zdobiona skrzynia na ubrania (Grabowiec). Kufer ma wieko półokrągłe i okute (Karczmiska). Kufer ma wieko wypukłe (Polichna). I kufry, tak, kufry. To w tych kufrach so takie. Skrzynia taka ło. A wszystko, te gałgany wszystkie te płachty, tam koszule, kalesony, o to tak. To kufer to stary jeszcze u nas je (Tulniki). Kufer to schowek na rzeczy, skrzynia z wiekiem półokrągłym, okuta (Rudno). Kufer to rodzaj ozdobnej skrzyni (Suchawa). Kufer to paka drewniana na ubranie i bielizne (Orłów Drewniany). Kufer ma wieko zbijane jak skrzynka i to się zapiro, kufer jest przynośny (Gromada). Kufer jest półokrągły, zasuwalo sie go na skobel (Hucisko). Kufer jest mniejszy od skrzyni, jest żelaznymi obręczami ukuty, ma wieko wypukłe (Ruda Solska). Kufer to schowek na ubrania i bielizne w kształcie pudła (Ratoszyn). Kufer to schowek na ubrania z półokrągłym i okutym wiekiem (Grądy). Kufry, skrzynie stały w komorach (Branew). Kufer to już jak panna młoda za mąż wychodziła, to tam już mama jej nakładała to dywany, to pościel to co nakładzione miała, to walki płótna swojej roboty narobione (Hołowno). Kufer to drewniana, często zdobiona skrzynia na ubrania (Grabowiec). Tak, kufer, dywany, płótno, to wszystko, to musiała panna mieć, i w posagu ojciec dawał krowe. Jak w wesele, orszak szedł weselny, to ten kufer jechał za, z tyłu od razu kufer jechał do teściów. I co najcięższy był, to była najbogatsza panna (Bojary). Kufer to

drywniana, często zdobiona skrzynia, w której panna przechowywała wyprawę ślubno (Malinówka). Ważny był też kufer, który dziewczyna miała u siebie w domu. Od niego zależał stan materialny dziewczyny. Były kufry pięknie malowane i ozdabiane lub też bardzo skromne. W nim mieścił się dobytek przyszłej panny młodej (Bytyń). Na wiano to dawała córce kufer, żeby se te gałgany miała dzie włożyć (Gołąb). Dla panny młodej wyprawa musiała być. Musiał też być duży kufer z wikliny albo z drewna (Moniatycze). Drużbanty zabierają kufer, poduszki, pirzynie, wiążą na wóz już, i siadają na ten wóz, już przyjadą do młodej, to już musi ojciec wykupić. Kufer to był w kształcie pudła do przechowywania odzieży (Gałęzów). Jak w weselu, orszak szedł weselny, to ten kufer jechał za, z tyłu kufer jechał do teściów (Glinny Stok).

Źródła: PM, ML, KAGP, MG.

Geografia: powszechna (zob. mapa 33).

D. lp. *kufra*; D. lm. *kufarów*; wymowa: *kufer*.

Por. *kuferek, sąduk, skrzynia, skrzynka*.

Lewus ‘człowiek leworęczny’

Lewus to wszystko robi lewą ręką (Gręzówka). Lewus, bo zamiast prawą ręką, to robi lewą (Stanin). Kiedyś to na lewusów krzyczeli, żeby przeszedł na prawą rękę (Telatyn). Ja patrze, a un pudpisuje się lewą ręką, przecie to lewus jest (Ułhówek).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: okolice Hrubieszowa, Tomaszowa Lubelskiego, Białej Podlaskiej, Łukowa i Puław (zob. mapa 16).

D. lp. *lewusa*; D. lm. *lewusów*; wymowa: *levus*.

Por. *lewak, lewczan, leworóg, majkuciarz, majkus, majkut, majkutnik, malkuta, mantykus, mańda, mańka, mańkus, mańkut, śmaja*.

У восьмому томі *Словника говорів Люблінщини*, подібно як і в I, II, III, IV, V, VI і VII застосовано орфографічний запис, а форму гасла зведено до загальнопольської. Стандартизований і уніфікований напівфонетичний запис, який бере до уваги фонетичні, морфологічні і синтаксичні риси говорів Люблінського регіону, застосовувався також у згадуваних у гаслах контекстах.

Невід’ємною частиною словникового гасла є ілюстрації та карти, а також кваліфікатори. Карта відіграє важливу роль у візуальній географічній специфікації. Вона була вписана в гасло, згідно з принципом, що її розміщення дозволяє не тільки

більш повно використовувати географічну інформацію, а й захоплювати місце тієї чи іншої лексеми в говірковій специфіці регіону. Це дає читачеві кращу орієнтацію щодо розташування звучання даної назви, поширення її використання (інтегровано, вибірково, періодично, нерівномірно, по центру чи периферійно), показує зв'язки цієї території з сусідніми.

Кожна з цих відомостей несе певний зміст, що має вплив на характер назви і окреслений нею десигнат. Крім того, ми дізнаємося про місце даної назви серед інших окреслень даного десигнату – синонімів і гетеронімів – і про його експансивний або рецесивний характер, на який вказує діапазон і місце локалізації. Ілюстрація дозволяє більш повно ідентифікувати десигнат і його детальну візуальну характеристику.

Кваліфікатори не становлять окремого сегменту гасла, але вводяться у говірковий контекст, що походять від користувачів говірки. Вони правильно підібрані і впорядковані, відповідно до використовуваної методології опису словникового гасла. Така концепція використання кваліфікатора і його включення в контекст відображає мовну свідомість жителів сучасного села, які через назву і десигнат викликають образ минулого.

Том *Людина і сім'я, гігієна і хвороби, меблі, знаряддя і домашня робота* – зберігає мовну спадщину відповідно до Конвенції ЮНЕСКО з 2003 року, вписується в захист нематеріальної культурної спадщини регіону, у довгострокові дослідницькі роботи, що мають фундаментальне значення для спадщини та національної культури. Перед змінами, яким піддаються сучасні говірки, така форма документації стає культурною необхідністю і викликом для сучасних і майбутніх поколінь. Є відображенням складності і мультикультурності говірок Люблінщини і картиною лексичної диференціації регіону з малопольськими, мазовецькими, кресовими, загальноговірковими і загальнопольськими явищами. Діалектологічно-етнолінгвістична інтерпретація матеріалу дозволяє на всебічну характеристику не тільки назви, але і її місця в культурній, побутовій, віросповідній структурі та світосприйнятті жителів сіл Люблінського регіону, що є не тільки мостом між Сходом і Заходом, але й між Європейським Союзом і Східною Європою.

Восьмий том *Словника говорів Люблінщини*, як наукова, а також прикладна робота, що має практичний характер, є не тільки формою закріплення і збереження мовної та культурної спадщини Люблінського регіону, концептуалізованої у вигляді набору слів, які творять говірковий лексикон, але, перш за все, важливим інструментом у створенні „регіонального бренду” та промоції Люблінського регіону, з метою його

доступності для широкого кола адресатів, як лінгвістів, так і вчених інших спеціальностей, регіональних творців, популяризаторів культури регіону, вчителів, які працюють з метою поширення знань про регіон, та які поширюють ініціативу „малої батьківщини” також молоді, яка бажає зрозуміти суть культурно-мовної картини власного регіону.

Переклад на українську мову: Марек Олейнік